

Sultanî Lakaplar (veya Devletlü ve Saadetlü Lakaplar)

Nicknames of the Sultans

Esra Keskinkılıç¹**Özet:**

Lakaplar kişinin ilk isminden sonra, bir kimsenin üstünlük veya eksikliğini belirtmek; övmek veya yermek amaçlı kendisine yakıştırılmış veya takılmış adlardır. Kişinin karakteristik ve fiziksel özellikleri, uğraşları, meslekleri veya yaşanmış bir olay lakaba kaynaklık edebilir. Bu yazıda Osmanlı hükümdarlarına verilen lakaplar incelenmektedir. Osmanlı Sultalarının lakapları dini kültür, fiziki veya karakter özellikleri, uğraşları, tarihi bazı olaylar esas alınarak oluşturulmuştur.

Anahtar kelimeler: Lakap, Osmanlı, Padişah,

Abstract:

Nicknames are additional names attached or ascribed to a person in order to specify his/her strengths or defects to commend or to criticize him/her. Physically or characteristically distinguishing features, professions, occupations or an incident can be the source of one's nickname. This study discuss the nicknames of the Ottoman Sultans. The nicknames of the sultans were created on the basis of religious culture, physical or characteristic features, occupations or some historical events.

Keywords: Nickname, Ottoman, Sultans.

“Ad” Türkçe bir kelimedir ve sözlük karşılığı “herkesçe tanınmış veya işitilmiş olma durumu, anılacak değer, önem, şöhret, ün, nam”² anlamlarını taşırken; Arapça kökenli “ism (isim)” ise “yüce mevki ve mertebe; alâmet, şan, şeref,”³ manalarına sahiptir. Yani “ad” veya

¹ Yrd. Doç. Dr. Esra Keskinkılıç, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul.

esrakeskinkilic@gmail.com

² *Türkçe Sözlük*, hzl. Hamza Zülfikar, Hasan Eren, İsmail Parlatur, Nevzat Gözaydın, Talat Tekin, TDK, c. I, Ankara, 1988, s. 12.

³ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, XIV, Beirut, 1994, s. 401.

“isim”, varlık ve mefhumları tek tek veya cins cins karşılayan kelimeler, duyguları, düşünceleri, çeşitli durumları bildiren; bir kimseyi, bir nesneyi anlatmaya yarayan; diğer bir ifadeyle bilinen veya bilinmeyen, hissedilen veya hissedilmeyen herhangi bir şeyi diğerinden ayırmak, tanımak yahut zihne getirmek için kullanılan; birini ötekinden ayırt etmede cevher veya araz için kullanılan söz ve lafızlardır.⁴

Şahıs adlarıyla bir arada kullanılarak nezakete yönelik bir hitap biçimini veya şahsın aile, topluluk ve toplumdaki mevkiini, akrabalık derecesini gösteren ağa, bey, paşa, kağan gibi adlara da “unvan” denir.

Lakap ise halk dilinde, addan daha belirleyici bir alâmet-i farikadır ki ilk isminden sonra, bir kimsenin üstünlük veya eksikliğini belirtmek; övmek veya yermek amaçlı kendisine yakıştırılmış ve takılmış ikinci bir ad şeklinde tanımlanabilir. Kişinin karakteristik ve fiziksel özelliklerinin belirlenmesinde, uğraşlarının tespitinde büyük rol oynar. Hatıraları canlı tutmak, bir duyguyu sembolize etmek gibi amaçlar da taşıyabilir.

İnsanlar üzerinde olumlu ya da olumsuz tesir ve telkin gücüne sahip bu adlar sosyal kurum ve yaptırımların etkisinden uzak bir şekilde verilir; yani milli, örfi ve dini kaygı taşımazlar. Bireyin serbest davranışlarıyla damgalanır; zorunluluklarla sınırlandırılmazlar.

Diğer önemli bir husus ise lakapların umumiyetle alt kültür ürünü olmasıdır. Kişiyeye uygun görülen kelimenin lakap olabilmesi için ister gerçek ister mecaz anlamda kullanılmış olsun alt kültürün dikkat ve anlayışına yakalanmış olması gerekir. Bu da sözcük seçilirken bireyin ortak kültür unsurlarının etkisiyle değil; bu kimlikle hareket etmesi demektir. Dolayısıyla, asıl ada sonradan eklenen ve meslek, memleket, ırk, etnik grup gibi kişinin herhangi bir özelliğini belirten her isim lakap sayılamaz.

Lakapların bir özelliği de tek kelimelik bünyelerinde birçok anlamı ve çağrışımı hapsedmeleridir. Fiziki bir özellik, karakter yapısı, davranış şekli ya da kişinin başından geçen bir hadise hedefe yönelik mesajları yollayacak ustalıkla sözcüğün içine sıkıştırılır. Bu işlem esnasında, kinaye, teşbih, istiare, mübalağa, telmih ve tariz gibi sanatlardan da yararlanılabilir.

Lakap, bireyin belirgin bir özelliğini fark eden herkes tarafından verilebilir. Başlangıçta sadece takanın kullandığı ad, çevre tarafından onaylanırsa, yani şahsa uygunluğu tasdik görürse, yavaş yavaş yaygınlaşarak bu kültür grubunun tüm üyeleri tarafından benimsenebilir. Zamanla öylesine işleklik kazanabilir ki kullanımı bazen ortak kültür ortamına kadar taşınabilir.

⁴ Abdullah Yeğin, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*, s. 466; Kaya Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi*, İstanbul, 1982, s. 169; Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul, 1993, s. 218.

“Lakap takma”nın başlangıç tarihi üzerine birtakım görüşler ileri sürülmüşse de kesin bir sonuca ulaşılamamıştır.⁵ Ancak şu bir gerçek ki insanların birbirini daha yakından tanıma isteğinden doğmuş bu betimlemeler bazı araştırmacılar için önemli kültür yadigarlarıdır. Şüphesiz ki bu sahada zengin bir birikime, köklü bir maziye sahip dillerden biri de Türkçedir.

Türkler, dünya tarihinde, bilhassa, askeri sahadaki yeteneğiyle ün salmış; devlet kurmak ve onu başarılı bir şekilde idame ettirmek açısından da önemli payeler almış bir millettir.

Hâkimiyet anlayışına önem verdikleri gibi söz konusu mantaliteyi ilâhi bir menşee de dayandırarak bu mevki kutsallaştırmışlardır. Tanrı'nın en uygun bulduğu kişiye bu görevi verdiğine inanıp yöneticilerine ayrı bir bağlılık göstermişlerdir. Dini açıdan kutlu sayılan hükümdar toplum ve devlet hayatında da en üst mertebedeki şahıstır; tek ve en yüce mercidir. Bu güç kendisine Allah tarafından bahşedilmiştir ve onun yeryüzündeki temsilcisidir. İlim, akıl, zekâ, adalet, merhamet, azamet, şefkat, güç ve cömertlik gibi üstün vasıflara sahip olması şarttır. Kulları arasında asayiş, düzen, barış ve huzuru sağlamakla yükümlüdür. “Başlıya baş eğdirmek, dizliye diz çöktürmek, ili olanı ilsizleştirmek, kağanı olanı kağansızlaştırmak ve ülkeyi düşmansız kılmak” onun asli görevidir.

Tüm bu maddi-manevi güç göstergesi olan sıfatlar bazı sultanlık alâmetleri ile kuşanmıştır ki bunlar içerisinde en mühimlerinden biri şüphesiz ki lakaplardır. Özellikle Osmanlı hükümdarlarına verilen lakaplar incelenmeye değer nitelikte ve zenginliktedir. Bunları altı başlık altında değerlendirmek mümkündür:

- I. Dini motifli lakaplar
- II. Fiziki özellikler göz önünde tutularak belirlenen lakaplar
- III. Karakter yapıları ve davranış şekilleriyle alâkalı lakaplar
- IV. Uğraşlara göre takılan lakaplar
- V. Yapılan iş esas alınarak oluşturulan lakaplar
- VI. Yaşanan olaylara istinaden verilen lakaplar

I. Dini motifli lakaplar

Celâlüddin

Arapça bir terkipten müteşekkil olup “dinin yüceliği ve büyüklüğü” anlamına gelen bu lakap Yıldırım Bayezid’ a (ö. 805/1403) aittir.

⁵ Ömer Gözükızıl, “Burdur İli’nden Derlenen Lakaplar”, *Türk Halk Kültüründen Derlemeler*, Ankara, 1992, s. 49.

“Celâl” kelimesi Allah’ ın kahır ve tecellisini ifade eder. Şayet bu kelime bir insan için kullanılacak olursa “kendi amaç ve kudretinin üzerinde bir ululuk sergileyen” şeklinde açıklanabilir.⁶ O vakit “Celâlüddin” lakabı “din uğruna son derece büyük bir azamet gösteren” manasına gelir.

Kişisel özellikleri göz önüne alındığında, hırs, öfke ve şiddetini olduğu gibi sergilemekten kaçınmayan, hatta bu yüzden “Yıldırım” a benzetilen I. Bayezid’ in,⁷ aynı zaman da celâliyle cesaretini birleştirerek dine hizmet ettiği görülür. Dönem kaynaklarında kendisinden “en büyük İslâm hükümdarlarından biri” olarak bahsedilmesi de bu durumun bir neticesidir.

İlk merkezi idareyi kurarak “kul” sistemini düzenleyip yerleştiren, ayrıca yeni örfi hukuk uygulamalarını getirerek kanunnameler çıkaran bu sultanın,⁸ Hoca Firuz Bey’ in Milas’ ta bulunan camiinin kitabesinde ve Emir Timur’ un gönderdiği mektuplardan birinde bu şekilde anıldığı görülür.⁹

Hayatı baştan sona savaş ve mücadelelerle geçen Bayezid’ in öldüğünde medrese, imaret, cami gibi birçok hayratı bulunmaktadır.¹⁰

Fahrüddin

Arapça “kıvanç, fazilet, şeref” demek olan “fahr”¹¹ sözcüğü yine aynı dilden gelen “din” ile tamlamaya girdiğinde “fahrüddin” şeklini alıp “din için onurlu, erdemli ve övünülecek işler yapan” anlamını kazanır.

Osman Gazi’ nin (ö. 726/1326) lakabıdır. Oğlu Orhan Bey, azatlı kölelerinden Tavaşi Şerafettin’ e Mekece’ de bir yer vakfetmiştir. Bu mülkün ona aidiyetini bildiren, tuğralı ve Farsça olarak kaleme alınmış

⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. I, İstanbul, 1993, s. 268.

⁷ Münecimbaşı Ahmed Dede, *Münecimbaşı Tarihi*, c. I, hzl. İsmail Erünsal, İstanbul, tarihsiz, s. 133.

⁸ Halil İnalçık, “Bayezid I”, *DİA*, c. V, İstanbul, 1991, s. 234.

⁹ Mükrimin Halil Yinanç, “Bayezit I”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. II, İstanbul, 1997, s. 390.

¹⁰ Halil İnalçık, *agm.*, s. 234.

¹¹ Mehmet Kanar, *Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul, 2005, s. 234; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 1970, s. 297.

yirmi üç satırlık belgenin giriş kısmında kendisini takdim ederken şu ifadeyi kullanır:

“Ben Şücaüddin Orhan bin Fahrüddin Osman”¹²

Osman, şan ve şeref sahibi, heybetli, cesur, cömert ve tatlı dilli bir beydir.¹³ Yönetimi altındaki halkın tüm haklarını güvence altına almış; devlet hazinesine dokunmadan kendi toprak ve sürülerinin geliriyle gayet sade, sefahat ve eğlenceden uzak bir hayat yaşamıştır. Fakirlerle yetimlere ayrı bir sevgi beslemiş; kuşatıp yedirmiş; hatta her gün onlar için sofrayı kurdurup bizzat hizmet etmiştir.¹⁴ Ayrıca tebaasına oldukça cömert davranarak refah içinde yaşamalarını sağlamıştır.¹⁵

Tüm bu meziyetleri, ayrıca İslâm ve millet adına sergilediği davranışlar dolayısıyla “Fahrüddin” lakabını hakkıyla elde etmiştir.

Osman Bey’ in manevi kimliği ve ayrıcalığı vurgulanır iken dünya devleti kuracağıının kendisine rüyada müjdelendiği söylenir. Bu ilâhi bağışlamanın sebebi olarak da Osman Bey’ in uyumadan önce *Kur’ an-ı Kerim’* e duyduğu saygı gösterilir:

“Osman Gazi, Tanrı’ ya yalvardı ve bir lahza ağladı. Uyku galip oldu ve yatıp uyudu.

Osman Gazi ve arkadaşlarının yanında bir aziz şeyh vardı. Hayli kerameti gözüken bu

şeyhe bütün halkın inancı vardı. Adı dervişti ama dervişlik içinde ve gönlündeydi.

Dünyalığı, nimeti, davarı çoktu. Misafirhanesi hiçbir zaman boş kalmazdı. Osman Gazi

de zaman zaman gelip bu dervişe konuk olurdu. Osman Gazi uyuyunca rüyasında gördü ki bu azizin koynundan bir ay doğar gelir ve Osman Gazi’ nin koynuna girer. Bu Ay’ ın Osman Gazi’ nin koynuna girdiği demde göbeğinden bir ağaç çıkar. Gölgesi dünyayı tutar. Gölgesinin altında dağlar

¹² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Gazi Orhan Bey Vakfıyesi”, *Bellekten*, c. V, s. XIX, Yıl: Temmuz 1941, Ankara, 1945, s. 279, 281.

¹³ Müneccimbaşı Ahmed Dede, *age.*, c. I, s. 69.

¹⁴ Müneccimbaşı Ahmed Dede, *age.*, c.I, s. 69.

¹⁵ Mehmet Tayyip Gökbilgin, “Osman I”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. IX, İstanbul, 1997, s. 442.

var. Her dağın dibinden sular çıkar. Bu çıkan sulardan kimi içer, kimi bahçeler sular, kimi çeşmeler akıtır.

Osman Gazi uykudan uyanır uyanmaz gelir. Şeyhe haber verir. Bunun üzerine şeyh der ki: ‘Oğul Osman! Sana müjde olsun ki, Hak Teala sana ve nesline padişahlık verdi. Mübarek olsun. Ve benim kızım Malhun Hatun senin helâlin oldu.’ Hemen nikâh edip kızını Osman Bey’ e verir.”¹⁶

Gıyasü’ d-dünya ve’ d-din

“İmdada yetişme, yardım” anlamlarına gelen Farsça “gıyas”¹⁷ ile Arapça dünya ve din kelimelerinin terkiibinden oluşan “Gıyasü’ d-dünya ve’ d-din” tabiri, “dinin yayılması için yardım eden ve dünyada insanların sıkıntılarına koşan kimse” demektir.¹⁸

Bu lakap Osmanlı sultanlarından Çelebi Mehmed’ e (ö. 824/1421) aittir.

Sekiz yıl tahta kalan bu padişah fukaraya çok sadaka verir; özellikle “Haremeyni’ ş-şerifeyn ahalisine” karşı cömert davranır; muhtaçlara her cuma günü yemek verdirip çıplakları giydirir; ilim tahsil edenlere de ihsanda bulunurmuş.¹⁹

İnsanların faydalanması için cami, medrese, imaret gibi sosyal yardım kurumlarının inşasına ağırlık vermiş; ayrıca gelir sağlamak amaçlı vakıflar kurmuştur.²⁰

Bunların dışında, duraklama dönemine girmiş bir devleti ihya etmesi, din ve devletin imdadına yetişmesi de dikkate şayandır.

Karakter itibarıyla babası ve kardeşlerinden çok farklı olan Çelebi Sultan Mehmed, nerede, nasıl davranacağını bilen, gayet makul hareket eden, sabırlı bir insandır. Dini ve ahlâki açıdan üstün bir karaktere sahiptir.

¹⁶ Aşıkpaşazade, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, hzl. Atsız, İstanbul, 1992, s. 16.

¹⁷ İbrahim Olgun-Cengiz Draşan, *Farsça-Türkçe Sözlük*, Ankara, 1984, s. 257.

¹⁸ Ferit Devellioğlu, *age.*, s. 344.

¹⁹ Münecimbaşı Ahmed Dede, *age.*, c. I, s. 193.

²⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Mehmed I”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. VII, İstanbul, 1997, s. 505.

Zikredilen bu sebepler kendisine bu lakabın verilmesi için yeterli olmuştur. Kendinden önce babası Yıldırım Bayezid ve dedesi Sultan I. Murad da “Gıyasü’ d-dünya ve’ d-din” lakabıyla anılmıştır.²¹

İhtiyarüddin

Her ikisi de Arapça olan “ihtiyar” ve “din” kelimelerinin terkiibinden müteşekkil bir lakaptır. Anlamı “dinin üstün tuttuğu, dinin seçip farklı bir şekilde değerlendirdiği” dir.

Osmanlı hükümdarlarından Orhan Bey’ in (ö. 761/1361) lakabıdır. Orta Çağın meşhur seyyahı İbn Batuta, seyahatnamesinde onu tarif ederken “Bursa’ nın hâkimi Osmancık oğlu İhtiyarüddin Sultan Orhan Bey’ dir.” ifadesini kullanmaktadır.²²

Yüzünün çok güzel olduğu söylenir. Renginin beyaz ve kırmızıya çaldığı belirtilir. Çatık kaşlı, uzun boyludur. Sakalı çok kısa değildir. Göğsü ve omuzlarının arası geniştir. Heybetli ve vakurdur. Kulaklarının birinde siyah bir ben vardır. Ayrıca, cömert, asil ve adildir. Affetmeyi sever.²³

Fethedilen yerlerde, Orhan Bey’ in gayretleri sonucu cami, medrese, kervansaray, imaret, tekke gibi sosyal nitelikli pek çok yapı vücuda getirilmiştir. Bu vesileyle halk ibadet, eğitim, barınma, yeme içme ihtiyaçlarını zahmetsizce karşılamıştır.²⁴ Söz konusu faaliyetleri dolayısıyla kendisi “İhtiyarüddin” diye nitelendirilmiştir.

Leysü’ l-İslâm

“Leys” Arapçada “arlan” demektir.²⁵ Bu kelime, “İslâm” kelimesiyle tamlamaya girmiştir ve “İslâm’ ın arlanı” ya da daha başka bir ifadeyle

²¹ Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar* (Türkiye 1074–1990), c. II, Ankara, 1996, s. 123.

²² İbn Batuta, *İbn Batuta Seyahatnamesi’nden Seçmeler*, hzl. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul, 1971, s. 45.

²³ Münecimbaşı Ahmed Dede, *age.*, c. I, s. 85.

²⁴ İbn Batuta, *age.*, s. 45.

²⁵ Ferit Devellioğlu, *age.*, s. 658.

“tüm kuvvet ve kudretini İslâm için harcayan” karşılığında kullanılmıştır.

Bu lakap, şehzadeliği döneminden başlayarak İslâm dini ve devleti adına birçok iş yapan, ayrıca aslan gibi kuvvetli ve sert yapısıyla da dikkat çeken I. Murad’ a (ö. 791/1389) özgüdür. Kendisi, Orhan Bey’ in oğlu ve üçüncü Osmanlı padişahıdır.

Mevlevi külâhı üzerine yuvarlak sarık sardığı, külâhının altın yaldızlı ve kenarlarının sarıktan bir parmak dışarıya sarktığı söylenen bu sultanın kırmızı renkle süslenmiş beyaz elbiselerden hoşlandığı ve genellikle böyle giyindiği bilinir. Orta boylu, uzun boyunlu, değirmi yüzlü, büyük burunlu, iri dişli ve ne uzun ne kısa sakallı, parmakları birbirinden ayrı ve enli olarak tarif edilir. Aynı zamanda, cesur, gayretli, cömert, adil ve iyi huyludur.²⁶

Seyfüddin

“Kılıç” anlamına gelen ve Arapça olan “seyf” sözcüğünün²⁷ “din” kelimesiyle birleşmesinden ortaya çıkan bu lakap “dinin kılıcı” veya “kılıcını din adına kullanan” şeklinde izah edilebilir.

Osmanlı sultanlarından Orhan Bey ile Yıldırım Bayezid bu şekilde hatırlanmıştır.²⁸

Gözü pek, faal ve yetenekli bir yönetici olan Bayezid tüm ömrü savaş meydanlarında kılıç sallayarak geçmiştir.²⁹

Fetihlerin yeni ve süratli bir şekilde başladığı bir dönemde başa geçen Orhan Bey ise Anadolu’ da birliğin sağlanması yönünde yaptığı çalışmalarla büyük başarılarla imza atmıştır.

²⁶ Münecimbaşı Ahmed Dede, *age.*, c. I, s. 101.

²⁷ Mehmet Kanar, *age.*, s. 634.

²⁸ Öztuna, *age.*, s. 107, 113.

²⁹ Halil İnalcık, “Bayezid I”, *DİA*, c.V, İstanbul, 1992, s. 234.

Netice itibarıyla askerlik maharetlerini din adına sergileyen her iki hükümdar da bileğinin gücü, kılıcının hakkıyla “Seyfüddin” adını kazanmıştır.

Şucaüddin

Şuca’ kelimesi, “güçlü, kuvvetli, cesur ve yiğit” demektir.³⁰ Arapça bir tamlama olan “Şucaüddin” ise “din cesuru, yiğidi, güçlü ve kuvvetlisi” anlamlarını karşılar.

Söz konusu tabir Osmanlı sultanlarından Gazi Orhan Bey’ in lakabıdır.

Bursa’ da, Şehadet Camii’ nin batı kapısı üzerinde yer alan ve buraya daha sonradan konmuş, 1337 tarihine tekabül eden bir mescit kitabesinde “Allâhümme igfar li-sâhib-i hâze’ l-mescid ve hüve’ l-emîrû’ l-kebîrû’ l-muazzamü’ l-mücâhid sultânü’ l-guzât-i gâziü’ l-adl şücâü’ d-dünya ve’ d-dînü’ l afak bahadır-ı zaman Orhan bin Osman ademallahi umre emîrû’ l-mescidü’ l-mübârek li-rızâ’ allahi teâlâ fesübhâne fî cenneh” kaydından kendisinin bu şekilde anıldığı anlaşılmaktadır.³¹

Şihabüddin

Arapça olan “Şihab” ın sözlükteki karşılığı “cesur ve yürekli kimse” dir.³² “Şihabüddin” de “dinin cesur ve yürekli” demektir.

Sultan I. Murad’ a (ö. 791/1389) takılan bir lakaptır.

Edirne’ yi alarak Balkanların kapısını açan, bazı kaynaklara göre kırkın üzerinde savaşa katıldığı hâlde hiç yenilgiyi tatmayan bu padişah birçok tehlikeler, badireler atlatarak din ve devlet adına kazandığı nice zaferleri adıyla mühürlemiş; ayrıca hayır hasenat yapmaktan da asla geri durmamıştır.³³

³⁰ Ferit Devellioğlu, *age.*, s. 1202.

³¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Gazi Orhan Bey Vakfiyesi” , *Bellekten*, s. 280.

³² Ferit Devellioğlu, *age.*, s. 1194.

³³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Murad I” , *İslâm Ansiklopedisi*, C. VIII, İstanbul, 1997, s. 597.

II. Fiziki özellikleri göz önünde tutularak belirlenen lakaplar

Genç

Osmanlı padişahlarının on altıncısı olan II. Osman (ö. 1031/1622) I. Ahmed'in oğludur. Annesi Rum asıllı Mahfiruz Haseki Sultan'dır. Amcası I. Mustafa'nın tahttan indirilmesi üzerine, henüz on dört yaşında iken devletin başına geçmiş; yaklaşık dört yıl kadar iktidarda kalmıştır.³⁴

Atılgan, cesur, enerjik, gözü pek ve zeki bir mizaca sahiptir. Atalarının zaferlerine büyük bir hayranlık besleyerek büyüyen II. Osman, büyük bir özenle yetiştirilmiş; sonunda iyi bir devlet adamı, mert bir asker ve aman vermeyen bir savaşçı olup çıkmıştır. Silâh ve harp aletlerini kullanmakta son derece mahirdir ki Lehistan Seferi'nde askere konaklayacağı yeri uzaktan ok atarak göstermesi meşhurdur. Bu savaşa bizzat ordusunun başında katılmış ve cenk etmiştir.

Yapısı itibarıyla başarısızlığa ve yenilgiye tahammül edemeyen II. Osman tahta çıkar çıkmaz sert ve radikal kararlar alıp uygulamıştır. Yürekli ama pervasız, bir o kadar da zamansız ve arkası hesaplanmamış adımları kendisine her kesimden birçok düşman kazandırmıştır. İngiliz elçisi Thomas Roe onu şu cümlelerle tarif eder:

“Osman, mağrur, engin ruhlu ve pek cesur bir genç idi. Hıristiyanların can düşmanlarından biri idi. Ecdadının zaferine karşı büyük bir gıpta duymakta, büyük işler planlamakta ve namını hepsinin üstüne çıkarmak için hırsıyla gayret sarf etmekte idi... Fakat tüm bu meziyetlerine rağmen, halkı tarafından seilmeyen, talihsiz bir hükümdar idi.”

Henüz on sekiz yaşında iken isyan eden yeniçeriler tarafından eşine az rastlanır bir şekilde tahtan indirildikten sonra acımasızca katledilen bu sultan “Genç” lakabının sahibidir. On dört yaşında tahta geçmesi, dört sene sonra da öldürülmesi dolayısıyla kendisine bu yakıştırma yapılmıştır.

Sarı

Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu ve on birinci Osmanlı padişahı olan II. Selim'in (ö. 982/1574) annesi Hürrem Sultan'ı andırdığı söylenir. Fiziki görüntüsü diğer hükümdarlara benzemez; sarışın ve mavi gözlüdür. Bu yüzden de kendisi “Sarı” lakabını almıştır.³⁵

³⁴ Şinasi Altundağ, “Osman II”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. IX, İstanbul, 1997, s. 444.

³⁵ Şerafettin Turan, “Selim II”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. X, İstanbul, 1997, s. 439.

Avusturyalı diplomat Ogier Ghiselin de Busbecq, İstanbul'da bulunduğu sırada, kendisini yakından gözlemlene fırsatını bulmuş; hakkında bilgi verirken tıpkı validesine benzediğini, şişmanca, tombul yanaklı, kırmızı yüzlü olduğunu anlatmıştır. Hatta askerin Selim ile “arpa lapası tıknmış” diye eğlendiğini de kaydetmiştir. Dış görüntüsü kadar mizacı da ecdadından farklı olan Selim hiç nazik değildir ve tembel bir hayat sürer. Hiç kimse onu sevmez; o da güler yüzünü herkesten esirger. Bunu sebebi de babasının fazla dikkatini çekmekten kaçınmasıdır.³⁶

Bilhassa Manisa'daki idarecilik yıllarında, taht için ne kadar zayıf bir aday olduğunu gösteren bu şehzade³⁷ hükümdar olduğu zaman Osman Gazi'den Sultan Süleyman'a kadar süregelen bir geleneği bozarak ordusunun başında tüm savaflara katılan Osmanlı padişahlarının tam aksine hareket etmiş ve hiç sefere çıkmayan ilk sultan olmuştur. Yine atalarının aksine, zevk, eğlence ve içki âlemlerine dalmış; böyle yaşamayı çok sevdiği için³⁸ bazen “Sarhoş” lakabıyla da hatırlanmıştır. Babasının koyduğu içki yasağını kaldırması ise bu düşkünlüğünün açık bir eseridir.

Bir süre Şehzade Selim'in yanında bulunmuş olan Âli Mustafa Bey ile dönemin yabancı kaynakları söz konusu zafiyetinden dem vurarak musahibi Celâl Bey başta olmak üzere Durak Çelebi, Kara Fazlı, Bali Çelebi, Ulvi, Hatemi gibi yirmi yediden fazla şair, nedim ve sohbet ehliyle sürekli bir arada olduğunu, günlerini şiir, musiki ve yemek içmekle geçirdiğini yazarlar.³⁹

IV. Karakter yapıları ve davranış şekilleriyle alâkalı lakaplar

Deli

Osmanlı sultanlarından I. Mustafa ile I. İbrahim'e atfedilen bir lakaptır.

Kardeşi IV. Murad'ın ölümü üzerine yirmi beş yaşlarında hanedanda başka erkek olmadığı için tahta çıkarılan İbrahim'in (ö. 1058/1648) şehzadelik dönemi çok sıkıntılı geçmiştir. Kardeşlerinin katline şahit olmuş; bu yüzden de sürekli öldürülme korkusuyla kafesler ardında hapis hayatı yaşamıştır. Sonunda, sınırları oldukça yıpranmış; ruhi dengesi bozulmuştur.

³⁶ O. G. De Busbecq, *Türk Mektupları*, Çev. H. Cahit Yalçın, İstanbul, 1939, s. 190-191.

³⁷ Feridun Emecen, “II. Selim”, *DİA*, c. 36, s. 415.

³⁸ Ogier Ghiselin de Busbecq, *age.*, s. 191.

³⁹ *Gelibolulu Mustafa Âli ve Künhü'l-ahbâr'ında II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed Devirleri*, hzl. Faris Çerçi, Kayseri, 2000, II, s. 3-4.

Bazı kaynakların yazdığına göre “Sultan İbrahim’in meşrebi mütelevvin, mizacı asabi, düşüncesi dar ve aceleci idi. Devlet kanun ve teamülünden ziyade kendisinin şuursuz emirlerinin derhal yapılmasını isterdi.”⁴⁰

Asabi buhranlar geçirdiğinde saraya mensup bazı kadınların tavsiyesiyle Cinci Hoca Hüseyin Efendi gibi şahıslara okunmak suretiyle tedavi olmaya çalışması;⁴¹ sarayda bulunan kadınların masallarına ve tertip ettikleri eğlencelere düşkünlüğü; onlarla fazla temas hâlinde bulunduğu için daha asabileşmesi, hatta muhakemesiz ve merhametsiz bir duruma gelmesi;⁴² ilâveten erkeklik gücünü artırmak için dört bir tarafa saldıdığı emirlerle amber toplattırması; devlet ricali ve ocak ağalarından zorla samur, amber istemesi veya bedellerini tahsil etmesi, bu emrine uymayanları hapsedmesi ya da azletmesi⁴³ gibi hareketleri çok yadırganmıştır.

“Sultan İbrahim hakkında özellikle XX. yüzyıl başlarında bazı tarihçilerin ortaya attığı ‘Deli’ lakabı daha sonra yaygınlık kazanmıştır. Hâlbuki onun, amcası I. Mustafa gibi bir durumda olmayıp zaman zaman psikolojik rahatsızlıklar içinde sarsıldığı kabul edilmektedir. Nitekim sayısı yüzleri bulan ve bizzat kendi kaleminden çıkmış olan hatlarında ruh hâlini de aksettiren samimi ifadeleri bu durumun mahiyetini açıkça ortaya koyar. Sadrazama yazdığı bazı hatlarında mizacının bozuk olduğu, sancıları yüzünden sıkıntı çektiği, iştahsız olup yemek yiyemediği, dizlerinde mecal kalmadığı, başına duman gibi nesne yerleştiği, ciğerlerinin sıkıştığı, baygınlıklar geçirdiği, içinin daraldığı gibi şikâyetlerde bulunuyor, Hekimler ve nefesi kuvvetli hocalar bulunmasını istiyordu. Bütün bu ruhi sıkıntılara rağmen yine de devlet işleriyle ilgilendiği, divan toplantılarını dinlemeyi ihmal etmediği, sık sık sadrazamdan devlet ve halkın işlerine dair bilgiler aldığı, hatta kendisini dikkatle izlediği”⁴⁴ bilinir.

I. Mustafa (ö. 1048/1639) ise iki defa tahta çıkmış; ilk saltanatı doksan altı gün, ikincisi de bir yıl üç ay yirmi iki gün sürmüştür. Kendisini gören Venedik balyosunun tarifine göre, solgun çehreli, seyrek sakallı, iri kara gözlü, donuk bakışlı ve nahif bedenlidir. Kendisinin akıl sağlığının yerinde olmadığı ilk saltanatından beri malûmdur; ancak git gide durumu daha da ağırlaşmıştır. Bilhassa, II. Osman döneminde yaşadığı hapis hayatı, Osman’ın feci katli, yeniden tahta çıkarılışı gibi hadiseler iyice psikolojisini bozmuştur. Hatta bazı batılı kaynaklar, kendisini bu saltanat yükünden kurtarması için saray koridorlarında oraya buraya koşarak kapıları çalarak ölen Osman’ın adını haykırıp feryat ettiğini, kadınları yatağına

⁴⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III, Ankara, 1998, s. 223.

⁴¹ *age.*, s. 225.

⁴² *age.*, s. 227.

⁴³ *age.*, s. 232.

⁴⁴ Feridun Emecen, “İbrahim I”, *DİA*, c. XXI, İstanbul, 2000, s. 281.

yaklaştırmadığını rivayet ederler.⁴⁵ Hiç çocuğu olmadığı gibi herhangi bir hayratı da mevcut değildir.

Derviş

Farsça bir kelime olan “derviş”in sözlük anlamı “fakir, muhtaç, yoksul”dur.⁴⁶ Tasavvufta, bir tarikata veya şeyhe bağlı olan mürit demektir. Tarikat ehli olanların çoğu nefislerini terbiye edebilmek için fakir bir hâlde bulduklarından böyle anılırlar.⁴⁷

IV. Mehmed’in oğlu ve yirmi ikinci Osmanlı sultanı olan II. Mustafa (ö. 1115/1703) bu lakapla yad edilmiştir.⁴⁸ Sebebi, derviş tabiatlı olması, ayrıca zamanının çoğunu Edirne’ de ve hocası Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi’ nin yanında geçirmesidir.⁴⁹ Dindarlığından dolayısıyla zaman zaman “Sofu” olarak da tanımlanmıştır.

Tahta çıktığında, 1094/1683 Viyana Kuşatması’ yla başlayan ve çeşitli cephelerde devam eden savaşlar söz konusudur. Kendisi, Veziriazam Sürmeli Ali Paşa’ ya hitaben çıkardığı hatt-ı hümayunda, babası Sultan Mehmed’ den beri padişahların zevk ve sefaya daldıkları için düşmanın toprakları ele geçirdiğini, bu sebepten halkın huzur bulamadığını, Allah’ ın zatına halifelik nasip ettiği için artık rahatı kendine haram kıldığını, bizzat gaza ve cihada niyet ettiğini söyler.⁵⁰ Fakat hazineye büyük külfet getireceği düşüncesiyle hem sadrazam hem de devlet adamları tarafından savaşa katılma isteği hoş karşılanmaz. O zaman, mütevazî ve kanaatkâr mizacının gereğini ortaya koyarak sıradan bir asker gibi yiyip içeceğini belirterek onları ikna etmeye muvaffak olur.

⁴⁵ Feridun Emecen, “Mustafa I”, *DİA*, c. XXXI, İstanbul, 2006, s. 275.

⁴⁶ Mehmet Kanar, *age.*, s. 196.

⁴⁷ Mehmet Zeki Pakalın, “Derviş”, *age.*, c. I, İstanbul, 1993, s. 428.

⁴⁸ Öztuna, *age.*, s. 215.

⁴⁹ Cengiz Orhonlu, “Mustafa II”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. VIII, İstanbul, 1997, s. 698.

⁵⁰ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât*, 1656-1704, hzl. Abdülkadir Özcan, Ankara, 1995, s. 522.

Saltanatının ilk yarısı seferlerle son yarısı ise barış ve sükûnetle geçen bu padişah, iktidar kavgasına girmekten bizzat kaçınıp “Birader, kul seni padişah istemişler.” diyerek tahtını kendi rızasıyla kardeşi Ahmed’ e bırakacak kadar da mevki hırsından, iktidar sevdasından uzak bir şahsiyettir.⁵¹

II. Mustafa, tüm bunların yanında, “İkbalî” ve “Meftunî” mahlaslarıyla şiirler yazar; musikiyle ilgilenir⁵² ve hat sanatıyla uğraşır.⁵³

Kendisinden zeki, adil, zamanın ilimlerine vâkıf, yumuşak huylu biri olarak bahsedilir.⁵⁴ Çağdaşı Kandemir, diğer padişahlardan daha sağlam, daha olgun bir yapıya haiz olduğunu, nadir görülen bir ölçülülüğe sahip bulunduğunu kaydeder. Özellikle, devlet parasını toplayıp dağıtır iken bu tavrını sergilediği, ne müsrif ne de cimri olmadığı vurgulanır.⁵⁵

Kara

Osman Gazi (ö. 726/1326) Ertuğrul Bey’in üç oğlundan biridir. Beyliğinin başına geçtiğinde henüz yirmi üç yaşındadır.

Müneccimbaşı’nın tasvirince, kara yağız, çatik kaşlı, yuvarlak yüzlü bir yiğittir. Omuzlarının arası açıktır ve ayakta dururken, elleri dizlerini geçer. Başına kırmızı çuhadan Çağatayi tarzda Horasani bir taç giyer; hem iç hem de dış esvapları uzun yenlidir.⁵⁶ Bostancıbaşı’na göre de uzun boylu ve beyaz tenlidir. Ayrıca bir fakir üzerindeki giysiye biraz dikkatlice bakacak olsa hemen çıkarıp bağışladığından sırtına giydiği elbiseyi bir daha giymediği söylenir.⁵⁷

Osman Gazi’nin arkadaşları arasındaki lakabı ise “Kara”dır.

Tarihi kaynaklarda kaydedilen fiziki özellikleri dikkate alınırsa bu nitelemenin görüntüsünden yola çıkılarak yapılmadığı açıktır.

⁵¹ Anonim Osmanlı Tarihi 1099-1165/1688-1704, hzl. Abdülkadir Özcan, Ankara, 2000, s. 248.

⁵² Tayyazade Ata Bey, *Tarih*, İstanbul, 1293, IV, s. 65-66.

⁵³ Müstakimzade, *Tuhfe*, İstanbul, s. 539.

⁵⁴ Abdülkadir Özcan, “Mustafa II”, *DİA*, c.XXXI, İstanbul, 2006, s. 279.

⁵⁵ Dimitrie Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, Çev. Özdemir Çobanoğlu, III, Ankara, 1980, s. 317.

⁵⁶ Münecimbaşı Ahmed Dede, *age.*, c. I, s. 69.

⁵⁷ Bedi Şehsuvaroğlu, “Osmanlı Padişahlarının Son Günleri”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, s. 4., s. 65.

Türklerde ünlü hükümdarlara ve kahramanlık gösteren kişilere “kara” lakabı verilmesi bir gelenektir. Bu ifade “cesur, kahraman, yiğit” gibi anlamları havidir ki bugün de “gözü kara” gibi ifadelerde kullanılmaktadır. Tahta geçen Türk hükümdarlarının cülus törenlerinde üzerlerine oturdukları seccade, halı vs.’nin kara renkte olmasına da dikkat edilmiştir.⁵⁸

İbn Kemal, *Tevarih-i Al-i Osman*’da, Osman’ın gençliğinde “yiğitler arasına girdiğini”, “vurmada tutmada, durmada ve oturmada herkesi kendine uydurduğunu” yazar. Kardeşlerin en küçüğü olmakla beraber “şimşir (kılıç) ve tedbirle cümlesinden evvel olduğunu” söyler.

Bu vasıfları “Kara” lakabını nasıl aldığını gayet açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Veli

Arapçada “sahip” anlamına gelen “veli” kelimesi, daha ziyade Allah’ a yakınlığı ile bilinen ermiş kimseleri ifade etmek için kullanılır.⁵⁹ Veli olan bir insanın en büyük özelliği nefsi ve şehvi arzularını sınırlandırmayı bilmesi ve dünyevi isteklerinin kendisini kontrol altına almasını engelleyebilmesidir.⁶⁰

Fatih Sultan Mehmed’ in oğlu, Yavuz Sultan Selim’ in babası ve sekizinci Osmanlı padişahı II. Bayezid’ in bu özelliklere sahip olduğu kaydedilmiştir. Daima az yer, içki kullanmaz ve ibadetle çok meşgul olurmuş. Camilere sık gider; sadaka dağıtmayı da ziyadesiyle severmiş. Hatta çok zor durumda kalmadıkça savaşmaktan da imtina edermiş.⁶¹ Bu yüzden de “Veli” diye anılmıştır.⁶²

Uzun boylu, beyaz tenli, siyah saçlı, çatık kaşlı olan II. Bayezid, uzun boyunlu ve geniş omuzludur. Sakalları ne uzun ne de kısadır. Güzel huylu, salih, âbid ve müteşerri bir padişahdır. Fukara ve sülehayı çok sever. Yalnız kaldığında ise salih kimseler gibi giyinmeyi tercih etmiştir.⁶³

Yıldırım

⁵⁸ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, İstanbul, 1992, s. 229-230.

⁵⁹ Ferit Devellioğlu, *age.*, s. 1377.

⁶⁰ Mehmet Zeki Pakalın, *age.*, c. III, s. 589.

⁶¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Bayezit II”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. II, İstanbul 1997, s. 396.

⁶² Şerafettin Turan, “Bayezit II”, *DİA*, c. V, İstanbul, 1992, s. 237.

⁶³ Münecçimbaşı Ahmed Dede, *age.*, s. 369.

Bursa'nın çiçekli kadifesinden kaftan giyen, kırmızı ve sarıya çalan beyaz değirmi yüzlü, büyük burunlu olarak tarif edilen I. Bayezid Han'ın (ö. 805/1403)⁶⁴ “Yıldırım” lakabını nasıl aldığı konusunda çeşitli rivayetler vardır:

Bayezid, son derece cesur, faal, yetenekli ve sert bir yapıya sahiptir; ayrıca adil bir idarecidir.⁶⁵ Henüz şehzade iken babası Sultan I. Murad'ın Karamanoğlu Alâeddin Bey'e karşı düzenlediği sefere katılmış ve Konya civarında yapılan savaşta (788/1386) Rumeli askerini bizzat kendisi yöneterek zafer kazanılmasına çok önemli bir katkıda bulunmuştur. Muharebede göstermiş olduğu kahramanlık ve sürat öylesine etkili olmuştur ki “Yıldırım” lakabını almasının en önemli nedenlerinden biri bu olsa gerektir.⁶⁶

Neşri Tarihi'nde söz konusu sahne şöyle tarif edilir:

“Tatar ve Varsak ok yağdırmaya başladılar. Bayezid Çelebi bunu görüp inüp hünkâr önünde yir öpüp eytdi: Sultanum, bana destur virsün ki sabrum kalmadı. Karamanilerün kanın Allah buyurursa yire karam, didi. ... Hünkâr dahi destur virüp Sultan Bayezid hemen arslan gibi öğürüp ejderha gibi gışgırup yıldırım gibi yetşüp sanki Karaman leşkeri bir mişe idi, ateş düşüp yanmaya başladı.”⁶⁷

XVII. yüzyıl Osmanlı müverrihlerinden Bostanzade Yahya Efendi, *Tarih-i Saf*'ta, öfkeli ve kibirli olduğu için yıldırıma benzetildiğini; Münecimbaşı Ahmed, *Sahaifü'l-ahbâr fi Vakayü'l-âsâr*'da, kahramanlık ve şiddetinden dolayı böyle nitelendirildiğini; Avusturyalı tarihçi Joseph Von Hammer ise *Geschichte des Osmanischen Reiches* adlı eserinde kardeşi Şehzade Yakub Beyi öldürdüğü için bu lakapla anıldığını yazar.

Bazı rivayetlere göre de, Niğbolu Savaşı'nda Haçlılar tarafından kuşatılan kalenin komutanı Doğan Bey'e geceleyin kale duvarlarına süratle yaklaşarak talimat verdiği için ya da Kosova Kuşatması'nda asker zor duruma düşünce düşman saflarını bir kanattan diğerine kadar yarararak geçtiğinden bu adı almıştır. Fakat bu iddialar doğru olamaz; çünkü babası Sultan Murad, 788/1386'da Karamanoğlu Ali Bey'e karşı kazandığı zafer dolayısıyla Ahmed Celayir'e yolladığı mektupta oğlu için “Yıldırım” lakabını kullanmıştır ki o tarihte her iki savaştan da söz etmek mümkün değildir. Bu durum, Konya Ovası'nda gerçekleşen çarpışmada söz konusu lakabı aldığı ihtimalini kuvvetlendirir.

IV. Uğraşlara göre takılan lakaplar

⁶⁴ Münecimbaşı Ahmed Dede, *age.*, s. 133.

⁶⁵ Halil İnalçık, *agm.*, s. 234.

⁶⁶ Mükrimin Halil Yinanç, *agm.*, s. 369.

⁶⁷ *Neşri Tarihi*, c. I, Ankara, 1983, s. 229.

Avcı

Sultan Mustafa'nın oğlu ve on dokuzuncu Osmanlı padişahı olan IV. Mehmed (ö. 1104/1693) altı yedi yaşlarında iken tahta çıkmıştır. Otuz dokuz sene süren saltanatıyla Kanuni'den sonra en uzun tahta kalan hükümdardır.

Gençliğinde kendisini gören batılı seyyahlar soluk benizli ve biraz da melankolik olduğunu belirtirler.⁶⁸

Küçük yaşlarda ava ilgi duymuş; yaşı ilerledikçe bu merakı iyiden iyiye artmış; zamanla önüne geçilmez bir ihtiras hâline dönüşmüştür. Hatta devlet işlerinden uzaklaşarak yönetimi diğer devlet adamlarına bırakmasına bile sebebiyet vermiştir. Bursa, Edirne, Filibe ve Yenişehir gibi yerlere yaptığı gezilerde haftalarca süren zorlu av partileri düzenlediği; tüm bölge halkını bu işler için çalıştırdığı bilinir. Söz konusu tutumu, kendisinin “Avcı” olarak yâd edilmesine neden olmuştur.⁶⁹

Kirişçi

Türkçe sözlüklerde “kiriş” kelimesi “ok atılan yayın iki ucu arasındaki esnek bağ”; “kirişçi” ise “kiriş yapan ve satan” şeklinde açıklanır. Halil İncalcık ise sözcüğün Yunanca “genç efendi” anlamına gelen “krytsez”den alındığını ve bu adın da Bayezid'in dördüncü oğlu I. Mehmed'e (ö. 824/1421) lakap olduğunu yazar.⁷⁰

Arap ve Bizans tarihlerinde “Kirişçi” veya “Kirî” diye anılan bu sultanın söz konusu lakabı neden aldığı hakkında çeşitli görüşler vardır. Yay yapma sanatını, bilhassa da yayın tutturulduğu ve çekildiği sert ipten kiriş hazırlamayı öğrenmesi; gençliğinde güreşçilik yapması; henüz şehzade iken öldürülmekten korkarak bir kirişçinin yanında çırak olarak çalışması; gençliğinde yay kirişi ile boğulmak istenmesi dolayısıyla böyle bilindiği söylenir.⁷¹

Fetret devrinden sonra Anadolu beyliklerini tekrar bir araya toplayarak milli birliği yeniden tesisi edip devleti yıkılmaktan kurtarmıştır ki bu yüzden kendisine ikinci kurucu gözüyle bakılır. Hayatı boyunca yirmi dört civarında savaşa katılan bu padişah, hem müslim hem de gayrimüslimlere çok adil davranan iyi bir idareci ve yöneticidir.

Orta boylu, yuvarlak yüzlü, beyaz tenli, açık alınlı, kırmızı yanaklı, kara gözlü, çatık kaşlı, sık sakallı, geniş omuzlu olarak betimlenmiştir. Kuvvetli bir vücudu vardır. Gayet hareketli ve

⁶⁸

İstanbul, 2004, s. 417-418.

⁶⁹

M. Cavit Baysun, “Mehmet IV” , *İslâm Ansiklopedisi*, c. VII, İstanbul, 1997, s. 556.

⁷⁰

Halil İncalcık, “Mehmed I”, *DİA*, c. XXVIII, İstanbul, 2003, s. 391.

⁷¹

Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları*, İstanbul, 1999, s. 63.

cesurdur. Güreş yapar ve çok kuvvetli yay kirişlerini bile çekme gücüne sahiptir. Yumuşaklığı, tatlı dili, sabrı ve iyilikseverliğiyle bilinir. Sarığının altın işlemeli kavuğuyla gayet güzel görüldüğü; içi kürklü ve yakası dik olan bir kaftan ile kıvılc atlas üzerine altın bezekli diba giydiği söylenir.

V. Yapılan iş esas alınarak oluşturulan lakaplar

Ebu' l-Hayrat

“Hayırların babası” anlamında, Arapça bir tamlama olan “Ebu' l-hayrat” II. Murad Han' ın (ö. 855/1451) lakabıdır.

Güler yüzlü, iyi huylu, cesur ve cömert bir handır.⁷² Yardımseverlik anlayışı ise kendisine verilen lakaba dahi aksetmiştir.

Devri, refah ve bolluk dönemi olarak nitelendirilir. Halkın istifade edebileceği dini ve sosyal karakterli eserler vücuda getirmiş; Müslümanların yararlanabildiği cami ve mescit gibi mekânların yanında, han, kervansaray, imaret, medrese gibi umuma açık, herkesin faydalanacağı yerler de yaptırmıştır. Devlet ve milletini rahat içerisinde yaşatmış; pek çok hayrat vücuda getirmiştir. Hem ilmî hem siyasi hem de mimari alanda ülkesini mamur etmiştir.⁷³ Tüm bu icraatları da “Ebu' l-hayrat” gibi güzel bir isim altında toplanmıştır.

Ebu'l-feth (Fatih)

“Fethin babası” anlamını taşıyan “Ebu'l-Feth”⁷⁴ lakabı, II. Mehmed'e (ö. 886/1481) aittir. II. Murad'ın oğlu ve hanedanlığının yedinci sultanıdır ki Gelibolulu Mustafa Âli Efendi, eserinde ondan bahsederken “Ebu'l-Feth Sultan Muhammed Han” ifadesini kullanmaktadır.⁷⁵ İstanbul'u alması ve bilhassa Avrupa topraklarında kazandığı zaferler dolayısıyla bu lakap kendisine layık görülmüştür.

⁷² Münecimbaşı Ahmed Dede, *age.*, c. I, s. 197.

⁷³ Halil İnalcık, “Murad II”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. VIII, İstanbul, 1997, s. 614.

⁷⁴ Mehmet Kanar, *age.*, s. 210.

⁷⁵ Gelibolulu Mustafa Âli Efendi, *Kitabü't-Tarih-i Kühü'l-Ahbar* (Fatih Sultan Mehmed Han'ın Vefatından Yavuz Sultan Selim Han'ın Saltanatının Sonuna Kadar), hzl. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar-Ahmet Gül-İbrahim Hakkı Çuhadar, c. I, II. Kısım, Kayseri, 1997, s. 699.

Gerek stratejik gerekse coğrafi konumu itibarıyla her zaman önemli bir şehir olan İstanbul, 1453 yılına kadar farklı zamanlarda, Avarlar, Araplar, Avrupalılar ve Osmanlılar gibi çeşitli milletler tarafından defalarca kuşatılmış ise de Bizans'ın sahip olduğu Rum ateşi (grejuva) ve o zamanlar için aşılabilir sayılan şehir surları bu fetih hareketlerini başarısız kılmıştır.

II. Mehmed'in şehri ele geçirmesi ise tarihin akışına tamamen farklı bir yön vermiş; Orta Çağ'ı kapatarak Yeni Çağ'ı başlattığı gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun da yükseliş devrini açmıştır. Farklı dinlerden insanların bir arada yaşadığı, aynı zamanda da vazgeçilmez bir ticaret ve kültür merkezi olan İstanbul böylece devletin yeni başkenti olmuştur.

Türk-İslâm hâkimiyeti ile sulh mefkûresini dünyaya yaymaya çalışan ve her daim canlı tutmak için çabalayan II. Mehmed, imparatorluğa bu zaferiyle birlikte büyük bir kudret ve mevcudiyet bahşederek emeline ulaşmıştır. Ayrıca Hak yolunda savaşmayı ilke edinerek fetih duygusunu manevi açıdan zenginleştirmeye de özen göstermiştir.

Önce Sultan Mehmed Han'a muhalefet eden, sonra da hızla yayılan azametinden çekinip gittikçe sertleşen tavrını belki yumuşatır düşüncesiyle faaliyete geçen Akkoyunlu Uzun Hasan, annesi Sara Hatun ve beraberindeki elçilik heyetini güzel hediyelerle birlikte ona yollar. Validesi, padişah katında kabul görür; oldukça hoş bir şekilde karşılanır; hatta Trabzon Seferi'ne giderken onu da yanında götürür. Bunu fırsat bilen Sara Hatun bir ara Fatih'e:

“Ey oğul! Bunca zahmet, bunca yorgunluk sadece Trabzon'un fethi içinse vücudunuza, yüreğinize bu kadar eziyet etmeye değer mi? Nice beyleri kapısında ırgat gibi kullanan cihan hâkimi bir kaleyi almak için bunca zahmete ve meşakkate baş eğer mi?”⁷⁶ gibi sözler sarf ederek onu hedefinden vazgeçirmeye çalışır. Ancak karşılığında çok manalı bir cevap alır:

“Biz bu seferi memleketler fethetmek, esir ve ganimet elde etmek için yapmayız.

Bilakis ‘İslâm’ı yüceltmek ve Allah yolunda savaşmak kıyamete kadar devam edecektir.’ diye buyuran peygamber-i zışanın emrine uymak için yaparız. Bu zahmetler İslâm dini yolunadır ki ahirette Hz. Allah'a varınca utanmayalım diyedir. Zira bizim elimizde İslâm kılıcı vardır. Eğer biz bu zahmete katlanmazsak, bize gazi demek yalan olur”⁷⁷

Orta boylu, iri gövdeli, uzun boyunlu olarak tarif edilen II. Mehmed, siyah saç ve sakallara, kırmızıya çalan beyaz bir tene sahiptir. Burnu küçük değildir. Ecdad-ı kiramının giydiği elbiseleri terk edip ulemaya mahsus kıyafetler giyen ilk sultandır. Âlimleri çok sevdiği için vaktinin çoğunu onlarla sohbet ederek geçirmiştir. Sarayı yaşadığı sürece ilim irfan ehlinin barınağı olmuştur.⁷⁸

⁷⁶ Hoca Sadedin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, hzl. İsmet Parmaksızoğlu, c. III, İstanbul, 1979, s. 53.

⁷⁷ Âşıkpaşazade, *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, hzl. Atsız, İstanbul 1992, s. 136.

⁷⁸ Münecceimbaşı Ahmed Dede, *age.*, c. I, s. 253.

Kanuni

900/1494'te, Trabzon'da doğan Sultan Süleyman, onuncu Osmanlı padişahı ve en uzun süre tahtta kalan hanedan mensubudur. Yaklaşık kırk altı sene hüküm sürmüştür ve on üç kere sefere çıkmıştır ki bu da saltanatının on yıl ve bir ayını seferle geçirdiğini gösterir.⁷⁹

Batıda, [Belgrad](#), [Rodos](#), [Boğdan](#) ve [Macaristan](#)'ın büyük bir kısmını; doğuda, [Safevilerle](#) yapılan savaşlar sonrası [Orta Doğu](#)'nun çoğunu ele geçirmiştir. [Afrika](#)'da imparatorluk sınırları [Cezayir](#)'e kadar uzanırken [Akdeniz](#)'den [Kızıldeniz](#)'e kadar olan sularda hâkimiyet sağlanmıştır. Babası Yavuz Sultan Selim'den 6.557.000 km² olarak devraldığı Osmanlı İmparatorluğu'nu,⁸⁰ padişahlığı döneminde 14.893.000 km²'ye ulaştırmıştır.⁸¹

Yirmi altı yaşında tahta geçtiği zaman “haçlı dünyası” genç ve acemi bir yönetici ile muhatap olacağını düşünerek her ne kadar “Aslan öldü, yerine kuzu geldi!” yorumunu yapmışsa da yanıldığını kısa sürede anlamış; Süleyman'ı “Le Magnifique-Muhteşem”, “Grand Turc-Büyük Türk” gibi sıfatlarla anmaya mecbur kalmıştır.⁸² Tek hamlede üç Macar şövalyesini öldürecek kadar mahir bir savaşçı olan sultan⁸³ bu üstün başarılarına yaraşır lakabı da bileğinin gücüyle almıştır.

Genç sultanı cülusundan birkaç hafta sonra ziyaret eden [Venedik](#) elçisi [Bartolomeo Contarini](#) kendisini “Yirmi altı yaşında, uzun fakat sıvımsı gibi ve kibar görümlü. Boynu biraz fazla uzun, yüzü zayıf, burnu kartal gagası gibi kıvrık. Gölge gibi bıyığı ve küçük bir sakalı var. Cildi biraz soluk olsa da yüzü oldukça hoş. Derisi solgunluğa meyilli. Akıllı bir hükümdar olduğu söyleniyor ve herkes onun saltanatının hayırlı olacağını umuyor.” şeklinde tanımlamıştır.⁸⁴

Ömrünü halkın selâmeti, huzur ve saadeti için harcayan bu hükümdar zalimlerle savaşmayı kendisine ilke edinmiş; topraklarında adalet, düzen ve doğruluğu tesis için uğraşmıştır ki bir dönem tebaasının sadık kalınması gereken sözlerden bahsederken “ahd-i Süleymani” ibaresini kullanması onun kavlinin sağlamlığını, güvenilirliğini açıkça ortaya koyması adına önemlidir.

“Kanuni” sıfatı ise devrin yazarları tarafından kendisine verilmiş ya da şahsen tercih ettiği bir kullanım değildir. Tarihçi Feridun M. Emecen'in tespitince, bu unvanı ilk defa onun kanun

⁷⁹ Necdet Sakaoğlu, “Kanuni 10 Yıllık Seferlerde 36 Yıllık Sarayda Geçirdi”, *NTV Tarih*, Aralık 2012, s. 47, s. 20.

⁸⁰ Metin Özdamarlar, “Yavuz Sultan Selim”, *Muhteşem Zaferler*, İstanbul, 2009, s. 13.

⁸¹ Atilla Şahiner, “Sultan (I.) Süleyman (Kanuni)”, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul, 2008, s. 121.

⁸² Mehmet Tayyip Gökbilgin, “Nahiye”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. IX, İstanbul 1997, s. 7.

⁸³ Mithat Sertoğlu, “Mohaç Meydan Muharebesi”, *Resimli Tarih Mecmuası*, 5 (49) Ocak 1954, s. 2858.

⁸⁴ Patrick Kinross, *The Ottoman Centuries: The Rise and Fall of the Turkish Empire*, New York: Morrow, 1979, s. 175.

yapıcılığını vurgulayan Dimitri Cantemir kullanmıştır. Daha sonra gelen yazarlar tarafından da benimsenmiş ve bu yolla yayılmış olmalıdır:

“Anlaşılacağı üzere Sultan Süleyman’ın saltanat yılları, hak ve adalet mefhumlarının geniş kitlelere yansıtıldığı ve Osmanlı hukukunun sadece tedvini değil, aynı zamanda tatbiki ile de parlak bir safhaya ulaşıldığı müstesna bir devir olarak mütalâa edilebilir. Fakat bu devir, asıl idealleştirildiği ve model olarak alındığı asırlarda ön plana çıkarılmış ve ‘altın çağ’ tabiri ile zihinlere yerleşmiştir. Hatta XVI. ve XVII. yüzyıllara ait hiçbir Osmanlı kaynağında yer almayan ‘Kanuni’ sıfatı da, romantik çağın ürünüdür. ‘Parlak Çağ’ ve ‘Kanuni’ ibareleri çevresinde oluşan ‘mit’in doğuşunda, bütün gelişmeleri nazar-ı itibara almak gerekir. Nitekim bir süre Osmanlı hizmetinde bulunan ve bir Osmanlı tarihi kaleme alan Dimitri Cantemir, XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde, Sultan Süleyman’dan “Canuni” sıfatı ile söz eder. Bu tabir, XVIII. yüzyıldan sonra giderek yaygınlaşmış olmalıdır. Özellikle XIX. yüzyılda Rönesans kelimesini bulup XV. ve XVI. yüzyılı idealleştiren romantik batı tarihçiliğinden etkilendiği anlaşılan aynı yüzyılın sonlarında yaşayan Osmanlı tarihçilerinin ‘Kanuni’ kelimesini yaygın şekilde kullanmaları ve bu çağa müstesna bir yer ayırmaları manidar gözükmektedir.”⁸⁵

Osmanlı Devleti’nde adalet düşüncesi, sultanların, ilk Türk kağanlarının oluşturdukları törelerle İslâmiyet’teki kurallar ve birtakım uygulamaları birleştirmelerinden kaynaklanmıştır. Tüm hükümdarlar ilk Türk devletlerinde olduğu gibi örfi alanda kanun koyma yetkisini kendi şahıslarında toplamışlar; böylece atalarına ait eski âdet ve geleneklerini de terk etmemişlerdir. Bu kanunların eksiklerini ilk defa gideren ve bundan daha önemlisi kanunları yazılı hale getiren Fatih olmuştur. Osmanlı padişahları gerek adaletle hükmetmeleri ve gerekse kanun yapmaları dolayısıyla dünya tarihinde saygın bir yere sahip olmuşlardır.

Avrupalıların “Muhteşem Süleyman” ve “Büyük Türk” diye bildikleri Kanuni, kendi halkı tarafından, kanun yapmasından daha çok yapılan kanunlarla adalet dağıtmasıyla tanındığı için adının başındaki lakabı almıştır.⁸⁶

VI. Yaşanan olaylara istinaden verilen lakaplar

Şehid

Arapçadan Türkçeye geçen “şehid” sözcüğünün bugünkü manası “kutsal bir amaç veya inanç uğruna ölen kimse” demektir.

⁸⁵ Feridun M. Emecan, “Cihan Devleti’nde Hukuki Yapı”, *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, Nisan 1995, s. 14, s. 445.

⁸⁶ İsmet Parmaksızoğlu, *Türklerde Devlet Anlayışı* (İmparatorluk Devri: 1299–1789), Ankara, 1982, s. 47.

Eski Yunancada kullanılan *mártys*, *mártyros* “1. tanık, 2. din uğruna ölen kişi” kelimesi Aramcaya *sāhdā* “tanık olma, tanıklık etme” şeklinde tercüme edilmiştir. Arapçada ise her iki anlamıyla da kullanılır.

Osmanlı padişahlarından I. Murad (ö. 791/1389) ile II. Osman (ö.1031 /1622) bu lakapla anılan iki sultandır.

Murad Han, I. Kosova Savaşı’ da, bir yolunu bularak yanına sokulan genç Sırp Miloş Obiliç tarafından hançerlenerek öldürülmüştür.⁸⁷

II. Osman ise Lehistan Seferi’ nde Hotin’ de barış yapmaya mecbur kalınca çok öfkelenip bu durumdan dolayı yağma ve talan işlerine daldıkları için sorumluluklarını yerine getirmeyen askeri suçlamış; itham ve tavırlarından dolayı kendisine kin duymaya başlayan yeniçerilerin isyanı neticesinde katledilmiştir.⁸⁸

Her ikisi de kazanmak istedikleri zaferler uğruna, canları pahasına da olsa yollarından dönmemişler; ölümlerinin ardından “Şehid” lakabıyla hatırlanmıştır.

⁸⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Murad I”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. VIII, İstanbul, 1997, s. 594.

⁸⁸ Şinasi Altundağ, “Osman II” , *İslâm Ansiklopedisi*, C. IX, İstanbul, 1997, s. 445-447.